

FORMATION OF THEORETICAL FOUNDATIONS OF ANTHROPOLOGY OF ETHNOTOURISM IN THE WORLD

Bahrom Khaynazarov

Associate Professor, National University of Uzbekistan,

Doctor of Historical Sciences

Tashken, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Anthropology of ethnotourism, ethnic group, cultural exoticization, authenticity, cultural diffusion, staged authenticity, ethnotourism.

Received: 27.02.25

Accepted: 01.03.25

Published: 03.03.25

Abstract: This article considers the formation of theoretical foundations of ethnotourism anthropology, its terminology and importance in the modern scientific community, as well as the analysis of the main researches in this field. Also, the article examines the main perspectives of studying the anthropology of ethnotourism within the framework of modern scientific discussions.

ЖАҲОНДА ЭТНОТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Баҳром Хайназаров

Ўзбекистон Миллий университети доценти,

тарих фанлари доктори

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Kalit soʻzlar: Этнотуризм антропологияси, этник гуруҳ, маданий экзотизация, аутентиклик, маданий диффузия, сахналаштирилган аслик, этнотуризм.

Annotatsiya: Ушбу мақолада этнотуризм антропологиясининг назарий асослари шаклланиши, унинг терминологияси ва замонавий илмий ҳамжамиятдаги аҳамиятини кўриб чиқиш, шунингдек, ушбу соҳадаги асосий тадқиқотларни таҳлил қилиш назарда тутилган. Шунингдек, мақолада этнотуризм антропологиясини замонавий илмий мунозаралар доирасида ўрганишнинг асосий истиқболлари кўриб чиқилади.

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ АНТРОПОЛОГИИ ЭТНОТУРИЗМА В МИРЕ

Бахром Хайназаров

Доцент Национального университета Узбекистана,

Доктор исторических наук

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Антропология этнотуризма, этническая группа, культурная экзотизация, аутентичность, культурная диффузия, инсценированная аутентичность, этнотуризм.	Аннотация:	В данной статье рассматриваются формирование теоретических основ антропологии этнотуризма, её терминология и значение в современном научном сообществе, а также анализируются основные исследования в данной области. Кроме того, в статье рассматриваются основные перспективы изучения антропологии этнотуризма в рамках современных научных дискуссий.
------------------------	---	-------------------	---

Этнотуризм антропологияси нисбатан ёш, бироқ маданий антропология ва туризм кесишмасида ғоят муҳим тадқиқот соҳаси ҳисобланади. Замонавий жамият глобаллашув ва аҳоли ҳаракатчанлигининг ошиши таъсирида бўлиб, маданиятлараро муносабатларнинг мураккаб жараёнларини тушунишга интилаётган олимлар олдига янги вазифаларни қўймоқда. Этнотуризм туристик фаолиятнинг алоҳида йўналиши сифатида сайёҳларнинг бошқа халқлар ва этник гуруҳларнинг маданияти, урф-одатлари ва турмуш тарзини ўрганишга бўлган истаги билан тавсифланади. Бу ҳодиса антропология нуқтаи назаридан фаол ўрганилмоқда, чунки у турли этник гуруҳлар вакиллари ўртасидаги ўзига хослик, маданият ва ўзаро муносабатлар масалаларини тадқиқ этиш учун ноёб имкониятларни тақдим этади.

Ушбу мақоланинг мақсади этнотуризм антропологиясининг назарий асослари шаклланиши, унинг терминологияси ва замонавий илмий ҳамжамиятдаги аҳамиятини кўриб чиқиш, шунингдек, ушбу соҳадаги асосий тадқиқотларни ёритишдан иборат. Шунингдек, этнотуризм антропологиясини замонавий илмий мунозаралар доирасида ўрганишнинг асосий истикболларини ҳам кўриб чиқамиз.

Этнотуризм антропологияси - бу сайёҳлар ва маҳаллий этнослар вакиллари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг маданий жиҳатларини ўрганишга қаратилган фан соҳаси. Ушбу йўналиш доирасида маданиятларнинг ўзаро таъсири, этник анъаналарни сақлаб қолиш, туризмнинг маҳаллий жамоаларга иқтисодий ва ижтимоий таъсири масалалари тадқиқ этилади. Этнотуризмнинг этник гуруҳларнинг маданий ўзига хослигига қандай таъсир кўрсатишини ва туризм анъанавий маданиятларни қандай ўзгартириши ёки сақлаб қолишини тушуниш муҳим ҳисобланади.

Этнотуризм антропологиясининг асосий терминологик тушунчалари қуйидагилардан иборат:

- Маданий ўзига хослик - шахс ёки гуруҳнинг ўзини маълум бир этник ёки маданий жамоага мансуб деб билиши.
- Маданий экзотизация - сайёҳлар бошқа гуруҳ маданиятини қандайдир ғаройиб ва ноёб ҳодиса сифатида қабул қиладиган, кўпинча стереотиплар таъсирида нотўғри талқин қиладиган жараён.
- Аутентиклик - этнотуризмда марказий тушунча бўлиб, сайёҳларнинг маданий амалиётлар ва анъаналарнинг аслигини идрок этишини акс эттиради.
- Маданий диффузия - сайёҳлар ва маҳаллий аҳоли ўртасида маданий унсурларнинг ўзаро алмашинуви жараёни.
- Маданиятни тижоратлаштириш - маданият унсурларини сайёҳлар учун товарга айлантириш, бу анъаналарни сақлаб қолишга ёрдам бериши мумкин, бироқ уларнинг соддалаштирилиши ва тижоратийлаштириш хавфини ҳам туғдиради.

Этнотуризм антропологияси маданият, иқтисодиёт, ижтимоий тузилма ва ўзига хосликнинг турли жиҳатларига доир фанлараро тадқиқотларда марказий ўринни эгаллайди. Глобаллашув шароитида маданий чегаралар янада хирароқ бўлиб, маданиятлараро, жумладан, туризм орқали ўзаро алоқалар янги шакллarga эга бўлмоқда. Бу олимларни этнотуризмни чуқурроқ тушунишга ва уни қайта кўриб чиқишга, унинг нафақат сайёҳлар, балки мезбонлик қилувчи жамиятлар учун ҳам кенг қамровли оқибатларини аниқлашга ундайди.

Бир томондан, этнотуризм маданий алмашинув ва ўзаро бойиш учун имкониятлар яратади. Этник манзилгоҳларга ташриф буюрган сайёҳлар нотаниш маданиятлар ва урф-одатларга дуч келишади, бу эса маданий хилма-хилликни чуқурроқ англашга олиб келиши мумкин. Бошқа томондан, бундай ўзаро таъсирлар потенциал хатарларни ҳам ўз ичига олади. Туризм маданий тижоратлаштириш воситасига айланиши мумкин, бунда этник гуруҳларнинг анъана ва урф-одатлари элементлари истеъмол предметига айланади. Бу ҳодиса иқтисодий антропология нуктаи назаридан ўрганилади, чунки туризм нафақат маданий ўзаро таъсир, балки кўплаб жамоалар учун муҳим даромад манбаи ҳамдир.

Туризм тадқиқотчилари ва амалиётчилари ўртасида маданиятни тижоратлаштириш масаласига муносабат ҳамон ноаниқ. Бир томондан, маданий объектлар ва анъаналарни туристик маҳсулотга айлантириш уларни сақлаб қолишга ёрдам бериши мумкин, деган фикр мавжуд. Маҳаллий жамоалар ўз анъаналарининг тижорат қийматини англаб, уларни “ҳаётий” ҳолатда сақлаб қолишга интилади. Бошқа томондан, тижоратлаштириш

жараёни кўпинча маданий амалиётларни содда-лаштириш ва стандартлаштиришга олиб келади. Бу нуқтаи назардан этнотуризм нафақат даромад манбаи, балки маданий ўзгаришлар омилига ҳам айланади.

Бундан ташқари, этнотуризмда асликни идрок этиш муҳим рол ўйнайди. Антрополог Дин МакКеннелнинг таъкидлашича, сайёҳлар-нинг ҳақиқий ва ноёб маданий тажрибаларга интилиши кўпинча “саҳ-налаштирилган аслик” деб аталадиган ҳодиса билан тўқнашади, бу ерда маҳаллий аҳоли сайёҳларнинг кутганларига мос келиш учун ўз анъаналарини “ўйнайди”. Бу ҳодиса замонавий антропологияда кенг муҳокама қилинмоқда, чунки у этник гуруҳларнинг маданий ўзига хослиги ва ўз-ўзини англаш масалаларига таъсир кўрсатади.

Мураккаблик шундаки, этнотуризм кўпинча маҳаллий жа-моаларни ўз анъаналарини сақлаб қолиш ва сайёҳлик талабларига мослашиш ўртасидаги танлов олдида қўяди. Бу икки қарама-қарши тенденциянинг пайдо бўлишига олиб келади: бир томондан, маданий меросни сақлаш ва ҳимоя қилиш, иккинчи томондан, туризм саноати-нинг босими остида унинг ўзгариши. Кўпчилик олимлар этнотуризм этник ўзига хосликнинг йўқолишига олиб келмаслиги учун ушбу жа-раёнлар ўртасидаги мувозанатни сақлаш зарурлигини таъкидлайдилар.

Бунга мисол сифатида Лотин Америкаси, Африка ва Жануби-Шарқий Осиё каби этнотуризм иқтисодиётнинг муҳим қисмига айланган минтақалардаги вазиятни келтириш мумкин. Ўзига хос анъаналари билан сайёҳларни жалб қилаётган маҳаллий этник гуруҳлар ўз урф-одатларини ташқи дунё талабларига мослашти-ришга мажбур бўлиб, бу уларнинг маданий ўзига хослигининг баъзи жиҳатларини йўқотишига олиб келиши мумкин.

Антропологлар этнотуризмнинг мустамлакачиликдан кейин-ги истиқболларини ҳам ўрганмоқдалар. Этник гуруҳлар узоқ вақт давомида ташқи таъсир ва ассимиляцияга учраган собиқ мустам-лака мамлакатларда туризм этник ўзига хосликни мустаҳкамлашга ёрдам бериши мумкин. Баъзи ҳолларда этнотуризмга ўз тарихини “қайта ёзиш” ва мустамлакачилик даврида йўқотилган маданий меросни тиклаш имконияти сифатида қаралади.

Этнотуризмнинг барқарор ривожланиш билан ўзаро алоқаси масаласи алоҳида эътиборга лойиқдир. Замонавий тадқиқотларда туризм минтақанинг экологик ва маданий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ривожлантирилса, табиий ва маданий бойликларни сақлаб қолишнинг муҳим омилига айланиши мумкинлигига эътибор қаратилмоқда. Масалан, маҳаллий жамоаларни қўллаб-қувватлайдиган ва уларнинг манфаатларини

хисобга оладиган барқарор туризм лойиҳалари кўплаб мамлакатларда, шу жумладан Бразилия, Перу, Индонезия ва бошқа этник хилма-хилликка бой минтақаларда оммалашмоқда. Бундай лойиҳалар нафақат маданий меросни сақлаб қолишга, балки оммавий туризмнинг табиат ва жамият учун салбий оқибатларини камайтиришга ҳам ёрдам беради.

Шундай қилиб, этнотуризм антропологиясининг замонавий илмий ҳамжамят учун аҳамиятини баҳолаш қийин. Бу фан глобаллашувнинг мураккаб жараёнларини ва уларнинг маданият ҳамда ўзига хосликка таъсирини тушунишга ёрдам беради. Этнотуризм антропологлари туризмнинг маҳаллий жамоаларга қандай таъсир кўрсатишини, уларнинг ўз маданиятини қандай идрок этишини, шунингдек, маданий ўзгаришлар янада барқарор ва ахлокий туризмни яратиш учун қандай қўлланилиши мумкинлигини ўрганишни давом эттирмоқдалар.

Этнотуризм антропологияси бўйича тадқиқотчи олимлар ва уларнинг асосий ишлари

Этнотуризм антропологияси соҳасидаги тадқиқотлар туризмнинг маданий ва иқтисодий оқибатларидан тортиб, ўзлик ва аутентиклик масалаларигача бўлган кенг қамровли мавзуларни ўз ичига олади. Бу соҳанинг ривожланишига катта ҳисса қўшган етакчи олимлар қаторига Жон Уайлсмит, Кристина Крамер, Жорж Эриксен ва Дин МакКеннеллар киради.

Жон Уайлсмит туризмнинг миллий ўзига хослик ва маданий қиёфаларга таъсирини ўрганиш соҳасининг асосчаларидан биридир. У ўзининг “The Tourism Encounter: Fashioning Latin American Nations and Histories” (2014) китобида этнотуризм Лотин Америкаси мамлакатларида миллий қиёфаларни шакллантиришга қандай ёрдам беришини тадқиқ этади. У туризмнинг миллий ўзига хосликни шакллантиришдаги муҳим ролини таъкидлайди ва этник гуруҳларнинг сайёҳлар кутган нарсаларга қандай мослашишини, баъзан ўз анъаналарига зид бўлиши мумкин бўлган маданий образларни яратишини кўриб чиқади. Уайлсмитнинг таъкидлашича, этнотуризм кўпинча маҳаллий жамоаларнинг ҳақиқий ҳаётидан фарқ қилиши мумкин бўлган “ташқи” маданият образини яратишга кўмаклашади.

Кристина Крамер “The Political Economy of Ethnotourism in Indigenous Communities” (2018) асарида маҳаллий жамоаларда этнотуризмнинг сиёсий ва иқтисодий жиҳатларига эътибор қаратади. У этнотуризмнинг бундай жамоалардаги сиёсий тузилмалар ва иқтисодий жараёнларга қандай таъсир кўрсатишини таҳлил қилади ҳамда унинг ижтимоий оқибатларини кўриб чиқади. Крамернинг таъкидлашича, этнотуризм бир вақтнинг ўзида маҳаллий халқларнинг моддий фаровонлигини яхшилаши ва уларнинг

анъанавий ҳокимият тизимлари ҳамда ижтимоий алоқаларини бузиши мумкин. У ўзида маҳаллий жамоалар учун салбий оқибатларнинг олдини олиш учун этнотуризмга танқидий ёндашиш зарурлигини таъкидлайди.

Жорж Эриксен этнотуризм контекстида глобал ва маҳаллий муносабатларни тадқиқ этади. Унинг “Between the Global and the Local: Negotiating Indigenous Ethnotourism” (2020) асари маҳаллий халқларнинг сайёҳлар ва глобал туризм индустрияси билан мулоқоти таҳлилига бағишланган. Эриксеннинг таъкидлашича, этнотуризм этник ўзига хосликни сақлаш воситаси сифатида ҳам, маданий ўзгариш омили сифатида ҳам намоён бўлиши мумкин. У маҳаллий жамоаларнинг ўз маданиятини мустаҳкамлаш ва уни замонавий шароитларга мослаштириш учун этнотуризмдан фойдаланиш усулларини ўрганади.

Дин МакКеннел туризмда аутентиклик масаласини тадқиқ этувчи энг машҳур антропологлардан биридир. У ўзининг “The Tourist: A New Theory of the Leisure Class” (1976) китобида туризм антропологиясида асосий бўлган “саҳналаштирилган аутентиклик” тушунчасини киритди. Унинг таъкидлашича, сайёҳлар кўпинча ҳақиқий маданий тажрибаларни излайдилар, аммо уларнинг ҳақиқийлик ҳақидаги тасаввурлари уларнинг кутганларини қондириш учун сунъий равишда яратилиши мумкин. Ушбу иш этнотуризм соҳасидаги кейинги тадқиқотларга сезиларли таъсир кўрсатди ва маданий амалиётларнинг ташқи омилар таъсирида қандай мослашишини яхшироқ тушунишга ёрдам берди.

Этнотуризм антропологиясини ўрганишга қўшилган яна бир муҳим ҳисса антрополог Ноэл Б. Салазарнинг тадқиқот ишидир. Салазар ўзининг “Envisioning Eden: Mobilizing Imaginaries in Tourism and Beyond” (2010) китобида сайёҳлар ва маҳаллий аҳоли бир-бирларини маданий ва ижтимоий тасаввурлар призмасидан қандай идрок этишлари ва “тасаввур қилишлари”ни тадқиқ этади. Салазарнинг таъкидлашича, сайёҳлик тасвирлари ва рамзлари кўпинча соддалаштирилган стереотиплардан иборат бўлиб, улар ҳақиқатга мос келмаслиги мумкин, бироқ шунга қарамай маданиятларни идрок этишга сезиларли таъсир кўрсатади.

Этнотуризм антропологияси ривожланишда давом этмоқда ва бу соҳадаги муҳим тадқиқот ишлари глобаллашув, туризм ва маданий ўзига хослик билан боғлиқ мураккаб жараёнларни тушунишга салмоқли ҳисса қўшмоқда. Маданий антропология ва туризм кесишмасида вужудга келган этнотуризм антропологияси маданий диффузия, идентиклик ва аутентиклик жараёнларини ўрганиш учун муҳим назарий ва эмпирик материалларни тақдим этади.

Замонавий глобаллашган дунё шароитида ушбу фаннинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда, чунки этнотуризм маҳаллий халқларнинг маданий амалиётларини сақлаш ва ўзгартиришга сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Ушбу соҳадаги асосий тадқиқотлар сайёҳлар ва этник жамоалар ўртасидаги ўзаро таъсирнинг мураккаб жараёнларини ёритиб беради, бу эса этнотуризмни янада чуқурроқ ўрганиш учун муҳим объектга айлантиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Уайлсмит Дж. The Tourism Encounter: Fashioning Latin Ame-ri-can Nations and Histories. Chicago: University of Chicago Press, 2014.
2. Крамер К. The Political Economy of Ethnotourism in Indigenous Com-munities. Oxford: Oxford University Press, 2018.
3. Эриксен Г. Between the Global and the Local: Negotiating Indig-enous Ethnotourism. New York: Routledge, 2020.
4. МэкКэннел Д. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class. New York: Schocken Books, 1976.
5. Одилов, Б. (2024). Некоторые комментарии о возможностях развития этнотуризма (на примере наманганской области, янгикурганского района). Science and innovation, 3(Special Issue 46), 507-510.